Az

# 1848. XX. t.-c. végrehajtása

és

# a magyar protestáns egyház.

*

Irta :

Dr. Vajna Géza.



DEBRECZEN,

NYOMATOTT HOFFMANN ÉS KRONOVITZ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1905.

# I.

Magyar protestáns egyházunk történetében nevezetes esemény az ev. ref. zsinatnak f. évi ápril. 3-án tartott XXVII. ülése, amelyben az 1848 : XX. t.-c. végrehajtása tárgyaltatott. Ez ülés fontossága nem annak eredményeiben rejlik, — hiszen a kérdés megoldása elhalasztatott, — aminthogy a magyar állam és a hazai egyházak e közös, évtizedek óta vajudó problemája könnyen, egy csapással meg sem oldható. De fontos és messzire kiható egyházi törvényhozó testületünk ez ülése az ott elhangzott vélemények, fejtegetések, nyilatkozatok tekintetében. Nagyon megérdemli a kérdés, amelyről szó van, hogy kiemeljük egyházi és társadalmi életünk többi témái közül, hogy ép a jelen, reformokkal terhes időkben ráirányitsuk egyházunk és társadalmunk összes illetékes köreinek és tényezőinek figyelmét, annál is inkább, mert sokkal közelebb van az az idő, amelyben e kérdés megoldása várható, és sokkal közelebb feküsznek a módok, a melyek által ez lehetséges, mint azt a legtöbben hiszik.

A 48 : XX. t.-c. 2. §-a minden törvényesen bevett vallásfelekezetre nézve a *„tökéletes egyenlőség és viszonosság“* elvét mondja ki.

A 3. §. pedig azt, hogy: *„Minden bevett vallásfelekezetnek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek.“*

E törvény 3. § ának rendelkezése, mai napig végrehajtva nincs, bár azt sürgetni legelső

sorban a hazai protestántizmus soha meg nem szünt; és hogy e téren oly kevés eredményt értünk el, annak egyik főokát épen a saját tulságos loyalitásunkban, puhaságunkban kereshetjük.

Tisztában vagyunk azzal, hogy e törv. szakasz végrehajtása úgy törvény hozásunkra, mint kormányunkra óriási feladatot jelent. Oly reformokról van szó, amelyeknek megvalósítása állami és társadalmi életünkben nevezetes átalakulást jelentene. A pénzügyi kérdés mögött a legellentétesebb, nyilt és titkos, köz- és magánérdekek vonulnak meg. Söt a kérdés megoldásának épen az a legfőbb akadálya, hogy egyes befolyásos tényezők részéröl ezek a *nem* pénzügyi szempontok nyomulnak elötérbe, s irányitják a küzdelmet.

Igen, a küzdelmet. Mert küzdelem folyik. Évtizedek óta. És téved az, aki ez állítással szemben azt kérdené, hol, kik közt, mily fegyverekkel?

A 48-iki törvényhozás alkotásai a szabadság és egyenlöség diadalmas eszméinek a szülöttei. Egy oly korszak örökké becses emlékei, amely idealizmusában, fönségében magasan áll jelenünk fölött. Az akkori törvényhozás elveket vitt győzelemre, az utódokra hagyva és bizva a megkezdett munka véghezvitelét, befejezését.

A szabadság és egyenlöség elvét mondja ki a 48 : XX. t.-c. a hitbeli meggyöződés külső nyilvánításában, s az elvet részletesen megvalósítja az 1895 XLIII. t.-c. De ugyanez a törv. cikk a vallási élet és oktatás ügyeit állami ügyeknek jelenti ki, s ez alapon rendeli el, hogy azok szükségei „közálladalmi költségek által fedeztessenek."

A törvény rendelkezése világos és határozott. Azt vitatni, megváltoztatni nem kisérelte meg senki. Végrehajtása ellen nem foglalt állást

senki. Mi az oka tehát a végrehajtás késedelmének?

Az imént küzdelemről szólottunk. Hol folyt, kik közt a harc? Kérdjük igy: kiknek érdeke egyezett a törv. végrehajtásával, kikre származott abból hátrány? Ime, előttünk a harctér és a küzdő felek. Egyik táborban az összes vallásfelekezetek, amelyek anyagi fentartásukról önmaguk, önerejükből gondoskodnak, zászlójukon az „1848 : XX." A másik tábor azoké, akik állami életünk kezdete óta kiváltságos helyzetben, kedvezmények között, *állami, nemzeti* vagyonból fedezik szükségleteiket.

Hol folyt a harc s mily eszközökkel? Az elnyomatás, a politikai ujra ébredés korszakaiban pihent a kar, hallgattak az ajkak. Az önerejükre utalt vallásfelekezetek törvényes követelésükkel a háttérbe huzódtak, teret engedve a közérdek számos, fontos kérdésének.

Minket, protestánsokat érintett a törvény végrehajtása legközelebbről. Minekünk volt legsürgősebb érdekünk. De a magyar protestáns egyház, talán a multak sok szenvedése, megpróbáltatása következtében, talán a nemzet nagy érdekei iránt való hagyományos érzékének befolyása alatt, soha se volt türelmetlen. Várt, remélt, s ha törvényes jogát emlegette is, azt mindig a szerény, jámbor óhajtás hangján tette. De azért folyt a harc. Titokban, a lelkek mélyén. Azoknak lelkében, akik közvetlen közelről észlelhették a protestáns egyházak anyagi terheinek növekvését, erőinek gyöngülését, s az ezek nyomában közelgő számtalan veszélyt. Azoknak lelkében, akik az egyház egyre szaporodó gondjaival szemben tehetetlenül állottak, várakozón, reménykedve tekintgettek az állam mindenható jóakarata felé. Nem szabad lenéznünk protestáns egyházaink vezetőinek, lelké-

szeink és oktatóink önmegtagadását sem, s tisztelettel, nagyrabecsüléssel kell meghajolnunk ama testület előtt, amelyet nemes hivatásának teljesítése közben nem csüggesztett, nem keserített el az a tudat, hogy szükölködve, sokszor nélkülözések mellett kénytelen teljesiteni azt a kulturális missiót, amelyet más egyházak tisztjei bőséges, fejedelmi javadalmazás mellett teljesitenek.

És a másik tábor? Küzdött az is saját érdekei mellett, amelyek ellenkeztek a törvény végrehajtásával. Hogy miért? Meglátjuk később. Titkosan folyt a harc, a láthatatlan kezek ezer eszközével, a múltból öröklött fegyverek kiismerhetetlen tömegével. Mellettünk nem állott más, csak a törvény és az igazság. Amazok mellett a hatalom, a befolyás, a tekintély, a vagyon és igy a törvény, hiszen még mindig áll: akinél az erő, annál a jog.

A protestáns egyház, bár szerényen, folyton sürgette a 48 : XX. t.-c. végrehajtását. Kormányaink igérték, de az ügy megoldásának nehézségeire, politikai és gazdasági akadályaira hivatkozva, egyre halogatták. A követelő hangok csitítására megszületett a protestáns iskolák állami segélyezése. Majd az 1898. XIV. és 1893. XXVI. t.-c. a lelkészi és tanítói fizetések kiegészitéséről. Mindezek az intézkedések azonban csak olyan alamizsnaszerü, subsidiarius jellegüek voltak, s távolról se feleltek meg a 48 : XX. törvény rendelkezésének.

Nem tartozik feladatunk körébe ezuttal egyházaink kebelében e törvényes jogunk érvényesitésére irányuló mozgalmak történetét ismertetni. Egyenesen rátekintünk a kérdés jelen állására.

Az ügy az ág. ev. testvér-egyházzal együttesen kiküldött közös bizottság jelentése szerint

(l. a f. évi zsinat XXVII. ülésének jkvét) az államkormánnyal folytatott tárgyalások stádiumában van. Ugy a kormánynak legutóbbi leirata, mint a közös bizottság válasza a konventi és zsinati jkvekben közölve lévén, azokat ismertetni szükségtelen. Ezekből kitünik, hogy 1. a kormány a 48 : XX. t.-c. 3. §-nak rendelkezését az állami költségvetés keretébe évről-évre fölveendő segélyezés alakjában szándékozik megvalósitani. 2. Ezzel szemben a bizottság önálló törvény alkotását sürgeti, 3. és hogy e törvény javaslathoz szükséges részletes adatok a kormány elé terjesztettek.

Mind a kormány leiratából, mind a bizottsági jelentésekből kitünik legfőképpen az, hogy a kérdés megoldása egyáltalán *nem a nemzet és nem a magyar protestantizmus érdekeinek* szemmel tartásával, megegyeztetésével szándékoltatik.

Sulyos állítás, de igazolni fogjuk.

A kormány és a részünkről kiküldött közös bizottság álláspontját fennebb röviden ismertetvén, első sorban az említett zsinati ülésen elhangzott beszédekkel kell foglalkoznunk, amelyek alkalmasak arra, hogy nagy tömegek felfogását, állásfoglalását irányítsák.

Ezek közt legfontosabb a dr. Nagy Dezső zsinati tag, előkelő jogász hozzászólása a kérdéshez, aki az alkotmányügyi bizottság ama javaslatával szemben, hogy az 1848 : XX. t.-c. végrehajtása a történelmi alap figyelembe vételével, a katholikus egyház birtokában levő *nemzeti* vagyon bevonásával, felhasználásával történjék, a kérdés jogi elemeinek boncolgatása közben, érveléseivel olyan elveket, olyan meggyőződést igyekezett érvényre juttatni, amelyek ellenkeznek az egész protestáns világ fölfogásával, s a mely beszédével dr. Nagy Dezső nem

a magyar protestántizmusnak, hanem a *katholikus klérusnak* tett szolgálatot.

Nem kételkedünk a dr. Nagy Dezső jóhiszemüségében, jó szándékában. Hisszük, hogy felszólalásával használni akart az ügynek, s érveléseit, jogi fejtegetéseit, amelyekkel egyáltalában nem értünk egyet, pusztán téves felfogáson alapulóknak tekintjük. De mert az általa publikált elvet a protestantizmus érdekeire veszélyesnek tartjuk, és mert úgy tapasztaltuk, hogy nézeteit sokan helyeselték, magukévá tették és mert okunk van attól tartani, hogy veszedelmes nézeteit a protestántizmus ellenségei fegyverül használhatják ellenünk, kötelességünk felszólalására reflektálni, téves érveit megdönteni.

Az 1848 : XX. t.-c. 3. §. végrehajtása két kérdést foglal magában : pénzügyit és egyházpolitikait. Külön, önálló jellege van e két kérdésnek s mégis szoros összefüggésben áll a kettő egymással. Meglátjuk, hogyan ?

Akik a kérdéssel felületesen szoktak foglalkozni, azok szerint mindegy s a protestantismusra közönyös, honnan veszi az állam a protestáns egyházak terheinek átvállalásához szükséges anyagi fedezetet. Ezek az államot egyszerüen adósnak nézik, akinek kötelessége a fizetés. Nem akarunk e helyen az állam és állampolgárok közti viszonynyal foglalkozni, nem akarjuk az államnak tagjaival, az azt alkotó nemzettel való egységét fejtegetni. Sokkal egyszerübb, reálisabb adatokkal fogjuk igazolni, hogy mennyire nem mindegy úgy a nemzet összességére, mint az egyesekre, hogy honnan veszi az állam a pénzt a 48 : XX. t.-c. végrehajtásához.

Mindenik protestáns egyházközségünknek van valamelyes törzsvagyona. Első sorban annak jövedelme szolgál a egyházi és oktatási

szükségletek fedezésére. A hiányzó részt a hivek adózása szolgáltatja.

Föltesszük, hogy vitán fölül áll, hogy az állam kötelessége csak az egyes egyházközségek, illetve az egyetemes egyház törzsvagyonát meghaladó szükségletek fedezésére terjed. Mert vagy az államra hárítunk minden terhet, s akkor ez — persze törvényhozás útján — rendelkezik vagyonunkkal vagy elfogadjuk az előbbi módot.

Már most, ha az állam veszi át a hivek adózási terhét, kérdés, honnan veszi hozzá a pénzt.

Az állam a nemzet. Az állam vagyona a nemzet vagyona. Az állam terhei a nemzet terhei. Vagyis : az állam megint csak a nemzet vagyonából merit.

Ez esetben tehát az állam ujból csak a hiveket, mint *állampolgárokat* lesz kénytelen adóval terhelni. Azt, mint naivitást, fölösleges is előhozni, hogy az államnak lehetnek heverő tőkéi. Sajnos, államadósságaink csak nőnek, azoknak csak kamatai óriási terheket rónak a nemzetre.

A dolog tehát úgy áll, hogy most már a hivek *más minőségben* fizetik az adót. És nem tudnók megmondani többet fizetnének-e igy, vagy kevesebbet, mint azelőtt. Vannak egyházközségek, amelyeknél a hiveket semmi adózás nem terheli, az egyházi vagyon teljesen elégséges lévén a kiadások fedezésére. Ezekre tehát uj terhet róna az új állapot behozása. De lehetnek, s ki állithatja, hogy a jövőben nem alakulhatnak, oly vallás felekezetek, amelyeknek semmi vagyonuk sincs. Ezek szükségeit is az állam hordozza, s igy ezek a terhek is az összes polgárokra nehezülnek. Aztán meg egyre sürgősebbé válik az egyházi tisztviselők, papok és tanitók

javadalmazásának emelése. Ennek terhe is a polgárok összeségére hárul.

A különbség tehát csak az, hogy az eddig külön-külön, más és más mértékben hordozott teher az összesség között, a rendes adózási elvek alapján oszlik meg.

Mi az érdekök tehát úgy az egyes egyházközségeknek, mint a polgárok összességének? Az, hogy oly állami vagyont fedezzenek föl, amely más állami célra lefoglalva nincs, s amelynek jövedelme a polgárokra nehezülő adóterhet csökkentheti.

Ilyen állami, nemzeti vagyon pedig — *van!*

Nem új annak hangoztatása, hogy a magyarországi katholikus egyház birtokában levő vagyon nagy része *nemzeti, állami* vagyon, s igy azzal rendelkezni a nemzet jogosítva és hivatva van. E kérdés napjainkban meglehetösen tisztázva van, s igy azt egész nyiltan tárgyalhatjuk, anélkül, hogy ezáltal bárkit is bántanánk, megsértenénk.

Legkevésbé irányul pedig e kérdés fejtegetése a katholikus egyház egyeteme ellen. Hiszen az egyházi főtisztviselők kezén levő vagyon hasznát nem a hivek, vagy azok egyeteme élvezik, abból rájuk elöny nem származik, s a 48 : XX. t.-c. végrehajtása az összes vallásfelekezeteket egyformán érdekli, ha t. i. a törvényben kimondott „egyenlöség és viszonosság“ nem marad üres frázis.

A katholikus egyház birtokában, helyesebben a főpapok és főtestületek kezén levő vagyon jogi természete régóta vitás. Igen természetes, hogy a katholikus főpapság magán érdekében áll annak a felfogásnak terjesztése, hogy ahoz a vagyonhoz az egyháznak föltétlen *magánjogi* igénye van. Vagyis, hogy afölött ren-

delkezni senki másnak joga nincs, lévén az egyház a *tulajdonos.*

Nem csoda tehát, ha megdöbbentett sokakat a dr. Nagy Dezső felszólalásának erre vonatkozó része. Nem lehettünk elkészülve protestáns vezérférfiu ajkairól hallani a legsötétebb klerikalismus önző érveit.

Nagy Dezső a katholikus egyház *vagyonát* — igy, minden megkülönböztetés nélkül — egyszerüen testületi vagyonnak tekinti. Az egyház testület, közte és vagyona között *magánjogi* kapcsolat van. A vagyon a testület céljait szolgálja. Afölött a testület rendelkezik. A testület pedig, mint jogi személy, nem az egyes tagok által, hanem tagjainak összességében él, létezik. Következőleg a tagjaiban történő változás, csere a testületet nem érinti, s igy a hozzá tartozó vagyont sem. Az egyháztagok változhatnak, kiléphetnek, beléphetnek, a vagyon mindig az egyházé, mint *testületé* marad, ahoz a tagoknak *magánjogi* igényük nincs. Mert ha a tagoknak joguk lenne a testületi vagyon részeihez, igy a protestáns egyház kebeléből kiváló baptisták, nazarénusok is részt követelhetnének, kielégítést igényelhetnének a közös vagyonból.

Ez a Nagy Dezső felfogása.

Olyan tévedés, amely ellen az egész protestantizmusnak tiltakoznia kell.

Amint a testületről és vagyonáról mond, igen helyes és igaz. Nagy tévedés azonban a katholikus egyház birtokában levő vagyont *testületi* vagyonnak minősíteni, s arra a *magánjog* elveit alkalmazni.

Nagy Dezső tévedése ott kezdődik, hogy ő egyszerüen „egyházi vagyonról" beszél. A r. és g. kath. egyháznak, mint egyetemes egyháznak vagyona nincs. Mint ilyen, törvényeink szerint jogi személy, tehát testület sem lehet, s igy

vagyona nincs. Vagyona van az egyházközségnek, az egyházmegyének, püspökségnek, káptalannak stb., tehát mindig egy magánjogilag is megjelölhető, pontosan körvonalozott, szervezett jogi személynek. Törvényeink, ahol egyházi vagyonról szólanak, mindig az egyes egyházi testületek vagyonát értik alatta. Királyaink, főuraink alapítványai és adományai mindig egyénileg megnevezett egyházak javára történtek vagy egy közelebbről megjelölt egyházi vagy kegyes célt szolgálták.

Az egyházi testületek birtokában levő vagyon nem egységes természetü, meg kell különböztetnünk az egyházközségek vagyonát és a fő egyházi javadalmakat. Előbbiek rendszerint a hivek összeségének vagyonából vagy egyes alapitóktól vették eredetüket, ezekhez tehát az illető egyházközségnek feltétlen tulajdonjoga van.

A fő egyházi javadalmakat alkotó vagyon két féle természetü és eredetü javakból áll, u. m. a magánosok adományozta és a királyok által alapitott vagyonból. A magánosok alapitványa az alapitók rendelkezése szerint birálandó el, ugy a használat mint a tulajdonjog tekintetében. Ezek tehát legtöbbnyire magánjogilag is az egyházi testület tulajdonai. A királyi alapitások ellenben önálló jogi természettel birnak, azok tulajdona az egyházi javadalmat vagy a birtokló testületet nem illeti. A tulajdonos a nemzet, amelynek vagyonából származott, elkülönittetett, s igy az államé az azok fölötti rendelkezés joga is.

Ez a vagyon az, amely rendeltetésénél fogva eddig is azt a célt szolgálta, a melyért a 48. XX. t.-c. alkottatott. De mert a történelmi események folytán ez e vagyon most a nemzet egy részének, valósággal pedig egy kis csoportjának javára szolgál ; a törvény végre hajtásá-

nál első sorban veendő igénybe a vallási és kulturális terhek fedezésére.

Nincs igaza tehát Nagy Dezsőnek, mikor zsinati beszédében igy szól: „ne bolygassunk mi egy kétes, felesleges jogalapot akkor, mikor ugyanezen jogalap visszafordítva saját existenciánkat a jövőben veszélyezteti.“ S nincs igaza, amikor sajátságos analogiával az 1848 : XX. t.-cikket „jogerős birói itélet“-nek mondja, amely egyszerüen végrehajtásra vár;“ s nincs igaza, midőn az alkotmányügyi bizottság javaslatára célozva, igy szól: „sajátságos dolognak tartom azt, hogy akkor, mikor nekem egy teljesen liquid jogalapom van, akkor én nem elégszem meg ezen liquid jogalappal, hanem bolygatok egy dolgot, *mely felett az akták már régen le vannak zárva.*“ „Az 1848: XX. t.-c. a protestánsok igényei felett legalább a jogi igények tekintetében teljesen lezárta az aktákat.“

Fenntebb kifejtettük, miért nem közönyös ránk nézve, miként hajtja végre a törvenyhozás a 48: XX. t.-c. rendelkezését. És ha nem törődnénk vele, mint vallás felekezet, kötelességünk bele avatkozni a kérdésbe mint a nemzet testének egy fontos tagja; kötelességünk a multban teljesitett alkotmány és nemzet védő hivatásunk folytatásaként ügyelni arra, mily célok szolgálatára vonatik el s fordittaik a nemzet vagyonából rendelt vagyon.

A magyar protestantizmus mindkét alapon jogosult és hivatott arra, hogy e kérdés tisztázását, megoldását kezébe vegye. Annál inkább mert nem áll magában. Nem felekezeti, haszonlesö szempontok vezérelnek. Álláspontunk jogosságát, igazságát elismerik, felekezetre való tekintet nélkül mindazok, akiknek történelmi és jogi tisztán-látását nem tévesztik meg, nem zavarják mellékteintetek.

A kérdés felett az „akták“ igenis nincsenek lezárva. A katholikus kézen levő nemzeti vagyon fölött való állami rendelkezés már forgott a törvényhozás előtt. Az e tárgyban hozandó törvényhez szükséges adatok beszerzése és a törvényhozó testület elé terjesztése céljából a képviselőház 1870. febr. 23. tartott ülésében egy bizottságot küldött ki. A bizottság feladatának mikénti teljesitését egy jelentésbe foglalta össze, amely „jelentése a vallás és közoktatásügyi minisztérium felügyelete és kezelése alatt levő különféle alapok és alapitványok jogi természetének megvizsgálására kiküldött 12 tagu bizottságnak“ cim alatt 1872-ben nyomtatásban is megjelent. A bizottság tagjai közt katholikus főurak foglaltak helyet; adatait 3 albizottságra oszolva, az országos kormány által a beszerzett és rendelkezésére bocsátott okiratokból meritette s véleményét ezek alapján terjesztette az országgyülés elé.

A jelentés adatai nyomán világos és határozott beigazolást nyert az, hogy a katholikus egyház főjavadalmazási kezén levő nem magán alapitványból származó vagyon nemzeti vagyon; azzal rendelkezni a nemzet, közelebbről annak törvényhozása jogosult, s igy a törv. bevett vallásfelekezetek vagyoni ügyeinek rendezésénél föltétlenül igénybe vehető.

A katholikus egyház jelenlegi törzs vagyona áll: 1. a királyok alapitotta vagyonból; 2. a vallás és tanulmányi alapból; 3. magánosok alapitotta és 4. szerzett vagyonból.

Mindezek jogi természetét azok történelmi ismertetése alapján állapithatjuk meg.

## II.

Állam és egyház különválasztása ma már politikai és társadalmi jelszó. A vallásnak ama hivatása, amelyet a társadalmi és állami élet

minden téren évezredeken át betöltött, legalább a kultur-államokban megszünt. Az egyház mint külső szervezet, a nemzetek életének irányitásában vezető szerephez való jogosultságát elvesztette. Vissza szorult arra a térre, ahol helyét semmi más nem pótolhatja, a lelki világ körébe. Vagyis a vallás többé nem állami, hanem társadalmi intézmény. Egyház és állam viszonyának megállapitásánál ez a jövő programmja, az az idealis állapot, amely felé az államoknak, nemzeteknek törekedniök kell.

Ilyen állami berendezkedés mellett nincs uralkodó és nincs elnyomott vallás felekezet. Az állam megállapitja a törvényes feltételeket, amelyek megtartása mellett kiki szabadon követheti hitbeli meggyőződését. Eme tárgyi jogszabályokban az egyénnek engedett szabadság mértéke mindig az államot alkotó nemzet intelligentiájától függ, viszont a tételes törvények az illető nemzet érettségének a fokmérői.

Hazánkban a keresztyén vallás meghonositása mindazt magában foglalta, amit e szó kifejez: kultura. István király államférfiui bölcs előrelátását igazolja, hogy nem a keleti hanem a nyugati keresztyénség előtt tárta föl az ország kapuit. A bölcs királynak e ténye kapcsolt bennünket a nyugathoz, s vetette meg állami fönmaradásunk alapját.

A keresztyén vallás terjesztését, meggyökeresitését első királyaink minden eszközzel támogatták, elősegitették. A keresztyén vallás első megjelenésénél ugy szerepel, mint az államfő által *egyedül* jogosnak elismert, megtürt vallás, amelyet mindenkinek el *kell* fogadnia. Az ellenkező polgár büntetésben részesül. (István I. k. 1. f. 5. 6. §. 2. f. 2. 3. §. 1. Endre rendeletei.) A keresztyén vallás tehát már első fellépésénél mint *államvallás* szerepel. Állami institutió, s mint

ilyen az államhatalom részéről mind ama eszközökkel, joggal és hatalommal felruháztatik, amelyek feladatának teljesitésére szükségesek.

A téritők munkája a hitbeli meggyőződés mellett a szellemi s egyuttal a gazdasági mivelődés, fejlődés terére is kiterjed. Müködésük szerves és öntudatos s főképen egységes; legfőbb igazgatója, vezetője maga az állam feje: a király.

Kulturális célokat anyagi eszközök nélkül elérni nehéz. Ezért királyaink a hittérités munkáját a keresztyén egyház anyagi biztositása mellett kezdték meg.

Püspökségek, apátságok alapitása, szerzetrendek behozatala stb. és a részükre átadott vagyon biztositották a munka állandó eredményét. Királyaink a legnagyobb bőkezüséggel jártak el. A cél érdekében minden lehetőt megtettek.

A cél tehát, amelyért az apostol-király fáfáradozott *állami* cél volt. Hozzá volt füzve a nemzet léte, fenmaradása. A támogatás az államhatalom kezdőjétől jött. Az eszközök államiak voltak.

A keresztyén vallás terjedésének gócpontjait a püspökségek, apátságok, káptalanok, monostorok stb. képezték. Ezekből hatolt az kifelé, mind szélesebb körökben Ezek számára már István király terjedelmes ingatlanokat rendelt; a földet termővé a rajta lakó embert keresztyénné és a nyugati, békés kultura részesévé tenni: ez volt a téritők feladata.

A mai napig vitatott kérdés: kié volt a vagyon, amelyet első királyaink az általuk alapitott egyházi főtestületeknek átadtak. Milyen volt ez átadás jogi természete: örökös, visszavonhatatlan tulajdon átruházás-e, vagy csak a vagyonnak, bizonyos célra való rendelése mellett a

használat átengedése volt? S tehát kit illet ma a fölött a rendelkezés joga?

A letelepült nemzet jókora területeket hagyott fönn a fejedelemnek. Ebből kellett, az állásával járó udvartartási valamint az állami szükségleteket is fedezni. (l. 1543 : 8. 1545 : 16. 1546 : 40. 42. 43. 44. 45. 52. 1547 : 3. 15. t.-cikkeket). Ezekből történt a nemzet és az államfő javára tett kiváló szolgálatok jutalmazása. Egyóval: ez a vagyon volt az, amitől az államfő a törvényes megszoritások mellett rendelkezhetett. (II. Ulászló 1492. évi dec. 9. c. 1495. évi dec. 5. c. 1498. évi dec. 26. 56. c. az 1741: 15. t.-c.)

Magánvagyona volt-e ez a fejedelemnek? Nem. Amint maga a királyság nem volt nálunk soha magánjellegü, családi, hübéres rendszeren alakult intézmény, úgy a király, mint államfő és az államhatalom törvényes kezelőjének rendelkezésére bocsátott vagyon is magában hordta annak *közjogi* jellegét.

A királynak is van magánvagyona. Ezzel a magánjog szabályai szerint rendelkezhetik. De az a vagyon, a mely a nemzeti közvagyonból kiszakítva bocsáttatott a király rendelkezése alá, eredeti, közjogi természetét azután is megtartotta, *nemzeti* vagyon maradt.

Egy püspökségnek, apátságnak, monostornak alapítása, a királynak nem magánjellegü ténye. A nemzet érdekében, a nemzet javára történt. Közjogi tény.

Az alapított egyházi testület részére átengedett vagyon nemzeti vagyon. Közjogi alany és közvagyon között a kapcsolat csak közjogi lehet.

Vizsgáljuk közelebbről az egyházi javadalmak alapításának célját, rendeltetését.

A cél első sorban a keresztyén vallás meg-

gyökeresítése volt. Ezzel kapcsolatos templomok építése, fenntartása, egyházi személyek segélyezése. Továbbá iskolák fenntartása, szóval a közoktatás ügye. Ez a kulturális rendeltetés.

A másik: az ország közbiztonságának fentartása.

A király-kezelte vagyon nagy részben az ország belső és külső biztonságának fentartására, szükséges véderő előállítására szolgált. Ezt a rendeltetést az egyházi javadalommá átalakítása után is megtartotta. Kifejezést nyert ez a királyi alapítólevelekben, törvényeinkben és a tényleges gyakorlatban. Kimondja ezt a Hk. I. r. 2. c. (. . . priores in respublicam augmentando, et defensionem patriae peragendo . . ."), a 12. t.-c. továbbá az 1435 : I. t.-c. 1439 : XIX. 1454 : III. 1471 : XXIV. 1492 : XIX. 1498 : XV. „Exquo domini archi-episcopi, episcopi, capitula, praepositi, abbates et Cartasienses de Löwöld, nec non prior Auranae infrascripti iuxta huius regni laudabilem consuetudiuem antiquam, pro defensione huius regni tam ratione proventuum decinvalium, quam ratione pottestionum ecclesiarum tuarum, banderia sua secundum exigentiam proventuum, et numerum iabagionum tuorum, levare tenentur." 1500 : XXII. 1542 : pozsonyi) 18. 22. 26. 27., besztercebányai 32. 34. 35. 36. 1543 : 13. 154 : 17. 22. 23. 1552: 3. 1555 : 4. 5. 1556. 19. 1559 : 14. 1563 : 18. 1578 : 8. 10. 11. 1582 : 2. 1618 : 50. 1622 : 21. 37. 1662 : 5. 1681 : 46. 1715 : 8. 1741 : 63. t.-cikkek. Az egyházi javadalmak jövedelme egy részének hadi célokra fordítását rendeli.

Több királyi rendelet és diploma, melyek közül fölemlítjük I. Ferdinánd királynak 1625. dec. 11-én kelt diplomáját 1677. jul. 30. és 1701. ápr. 9-én kelt rendeletét, az 1703. junius 15-én kelt u. n. „Conventio Kolonictiana"-t.

III. Károly 1719. évi rendeletét a klérushoz a várak kijavítása és fenntartása tárgyában. Mária Terézia 1769. jan. 20. és aug. 23-iki valamint az 1769. szept. 2-án kelt udvari rendeletét, amely szerint az összes püspökök és nagyobb javadalmasok jövedelmük 10%-át kötelesek évenként a várerődítési egyházi alapba befizetni.

Ugyancsak Mária Terézia 1769. okt. 14. és 1776. jan. 15-ről, Ferencz királynak 1813. jan. 19. és 1816. jan. 22-röl kelt rendeleteit. Az egyházi személyek és testületek által e célra fizetendő összegekről tájékoztatást nyujt a m. kir. udvari kamara számvevősége által 1842. márc. 14-én készített kimutatás, valamint a kamarai igazgatóságnak 1850. jan. 25. kelt kimutatása; ezek szerint a magyarországi klérus — a káptalanok kivételével — az 1848—49. években váreröditési segély cimén 150342 frtot, a káptalanok 32177 frtot tartoztak fizetni.

Egész hazai történelmünk és törvényeink láncolata a bizonyság a mellett, hogy az egyházi javadalmasok a vallási és kulturális kötelezettségei mellett az ellenségeivel folyton hadakozó nemzet másik fontos érdekének: hadi biztonságának fentartására köteleztettek.

A cél, a rendeltetés, amelyért az egyházi javadalmak alapitása történt, minden izében a nemzet közös érdekéből folyó és azzal elválaszthatlanul egybeforrt volt. Avagy állítja-e valaki, hogy egy-egy püspökség csak azért állíttatott fel, hogy a király valamely kedves emberének hivatalt és birtokot adhasson? Akik azt vitatják, hogy a főegyházi javadalmak és a birtokló testület között magánjogi viszony van, tehát az egyh. testület tulajdonosa a javadalmi vagyonnak, azoknak akár kiindulási alapul, akár conclusio gyanánt a fönti kérdésben foglalt tételt kell elfogadniok.

Nem szükséges jogásznak lenni, hogy azonnal áttekinthessük a magántulajdon és az egyházi javadalmas vagyon közti különbségek egész sorozatát.

Láttuk, hogy a katholikus vallás meghonosításának összes körülményeinél fogva minden vonatkozásában mint *államvallás* jelentkezett. (Lásd. Szt. István decretumai I. k. 1. 2. 3. 4. fej. II. k. 1. 2. fej. 12 cim, az 1550 : 13. t.-c. az. 1715 : 60. 1723 71. t.-cikkeket.) Igy szerepelt egész napjainkig, s ma is *tényleg* és *jogilag* is uralkodó vallás.

Ennélfogva minden katholikus egyházi tisztség közhivatal, minden egyházi tisztviselő köztisztviselő. Nemcsak a közhivatal elméleti fogalma szerint, hanem a történelmi tények, instituciók és törvények alapján is.

A többi vallásfelekezetek helyzete más. Azok az államhatalom befolyása, de mindenesetre támogatása nélkül, sőt ellenzése és erőszakos ellentállása dacára keletkeztek, (pld. 1548 : 11. t.-c. 1.) tisztán a hivek belső, lelki intencióinak hatása folytán. Ezeknek belső ügyei, amint eredetileg közönyösek voltak az államhatalom előtt, aként jelenben is csak a törvényesen megszabott vonatkozásokban tisztán közállami érdekek tekintetében esnek felügyelet alá.

A katholikus egyházi tisztség semmiben sem különbözik más állami tisztségtől. Aminthogy a magyar katholikus egyház belső szervezete (főkegyuri, kinevezési, alapítási stb. jogok) emellett bizonyít. Az egyházi testületek, nagyobbak és kisebbek, a már kifejtett nemzeti célból és rendeltetéssel alapíttattak királyaink által. A tisztségek betöltése közvetlenül s részint közvetve a királyt illette, aki e jogának gyakorlásában közállami törvényekhez volt kötve (1498 : 56. 58. 59. 66. 67. t.-cikkek, utóbbinak 2. pontja ki-

mondja: „. . . statutum est quod amodo de caetero, ipsi domini praelati et viri ecclesiastici, in eorum ecclesiis, quibus ex provisione regiae majestatis nulla beneficia ecclesiastica pro tempore vacantia conferre possint.“ Hasonló szellemben rendelkezik az 1498 : 69. *1548* : *8. 12.* t.-cikk: „bona et proventus monasteriorum et claustrorum ac capitulorum desertorum . . . ad alendas doctos parchos et verbi dei sinceros praedicatores : qui populum in veteri orthodoxa, vera, catholicaque fide et religione conservare . . . nec non ad instaurationem et erectionem scholarum particularium earundamque magistrorum, qui docti et probi sint, intertentionem, et denque ad bonae spei ae indolis juvenum et adolescentum, ut bonis literii operam dare possint, promotionem . . .“ Egyezik az előzőkkel az 1550 : 18. 19. 1578 : 20. 21. 1741 : 15. 16. t.-c.) A király eme jogát mint államfő, a nemzet nevében gyakorolta. Ténykedései nemzeti akarat nyilvánulásai gyanánt jelentkeznek és tekintetnek. Az idézett t.-cikkben részint a király, részint a „karok és rendek“ beleavatkozásaival, rendelkezéseivel találkozunk.

A velünk ellenkező nézeteket vallók közül állíthatná valaki, hogy a vagyonátruházással : a javadalom alapítással a királynak s igy a nemzstnek minden további joga megszünt. A javadalmas személy vagy testület az alapitáshoz kötött kötelezettségek teljesitése mellett korlátlan és jogszerü *tulajdonosa* az alapítványi vagyonnak.

Ez sem áll. Maga az alapitás természete kizárja ezt. Mint rámutattunk, abban semmi magánjogi jelleg nem volt, nem lehetett. Világosan, határozottan nyilvánul e részben az alapító király, Szt. István intentiója, felfogása, törvényeiuek II. k. 35. fejezetében : „Contentimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque domine-

tur propriorum, similiter et donorum regis, dum vivit: *excepto*, quod *ad episcopatum* pertinet et *comitatum*. S hogy igy fogta fel mindig e viszonyt király, nemzet és egyház, igazolják a történelem és törvényeink, amelyek bőséges adatokkal támogatják álláspontunkat. Már az idézett számos törvényből kitetszik, hogy királyaink az egyházi javakkal az ország érdekei szerint rendelkeztek; a javadalmasok helyeit hosszabb időn át betöltetlenül hagyták, jövedelmeit állami, főleg hadi célokra fordították, egyes javakat az egyháziaktól elvontak, más közcélra használták fel. S ami igen erős bizonyíték, hogy az egyházi javadalmak hovafordítása tekintetében állandóan gyakorolták jogukat. Ezt a közjogi felfogást tükrözi vissza több százados törvényhozásunk. Például idézzük Kálmán király I. k. 16. fejezetét és a már említett 1498. 1548. 1550. 1578. évi törvénycikkeket. Kiváló fontosságu s állandóan érvényben volt elvet tartalmaz az 1715 : 74. t.-c. „Cuius modi seminariorum, convictuum et collegiorum, pro inventute ecclesiastica aut seculari per quoscunqui, sive intra, sive extra reguum fundatorum, dum et quando vidibitur, inspectionem . . . sacra regia maiesas sibi soli, pro apostolico munere et suprema authoritate sua reservat.“ Ez elvnek megfelelő részletes intézkedéseket foglal magában az 1723 : 70. és 71. t.-cikk.

A nevelés és oktatás ügyét állami érdeknek minősiti már az 1723 : 105. t.-c. A király főfelügyeleti jogát állapitja meg az 1714 : 16. t.-c. Emellett bizonyítanak királyainknak századokon át kiadott és törvényeseknek elismert rendeletei, igy II. Ferdinánd 1625. dec. 29-én kelt rendeletei, a már emlitett Conventio Collonictiana III. Károly 1724. jan. 20-án és 1733. márc. 7-én Mária Terézia 1769. szept. 2. és okt. 14-én,

1780. jun. 2-án és 8-án II. József császárnak 1781. évben 806. és 44. sz. alatt, 1782. szept. 10-én és okt. 7-én kelt rendeletei, amely utóbbiból idézzük az egyházi javak rendeltetésére vonatkozó részt: „universam videlicet substantiam ecclesiasticam *secundum veram suam originem, et scopum factarum collationum*, et fundationum, item iuxta genuinum ecclesiae spiritum aliud non este, quam patrimonium pro bono salutis animarum promovenda destinatum, cuius individua et communitates ecclesiasticae solum ad vires ipsorum statui convenientis subsistentia *usufructarii* sunt, superfluorum vero ab hac congrua subsistentia remanentium proventuum pro praedicto principali scopo dispensationem summo terrae principi, qua supremo ecclesiae tutori, et canonum custodi competere.“ II. Józsefnek 1783. aug. 7-én kiadott rendelete az eltörölt szerzetes rendek tőkepénzeinek kezeléséről, 1783. okt. 24. 1783. nov. 18. és nov. 25. 1786. február 7-ről kelt rendeletei, Ferencz királynak 1802. márc. 12-én kiadott rendelete. E királyi rendeletek végrehajtásával foglalkoznak: az udvari egyházi bizottságnak 1784. aug. 17-ről kelt jelentése József császárhoz a szerzetes rendek vagyoni viszonyairól, ugyanannak 1784. okt. 14-én és 1786. nov. 28-án József császárhoz intézett jelentése, utóbbi a szentmártoni főapátság és a csornai préepostság eltörlése tárgyában, a m. kir. udvari cancellária 1788. márc. 11-én kelt rendelete a kir. helytartó tanácshoz, a bécsi udvari kamara jelentése Ferencz királyhoz 1792-ből a megüresedett egyházi javadalmak u. n. intercalaris jövedelmének a kir. kincstárba beszolgáltatása tárgyában, a m. kir. udvari cancellária felterjesztése Ferencz királyhoz 1803. ápr. 15-ről, királyi udvari rendelet 1803. aug. 19-ről a kir. helytartó tanácshoz a papnöveldék

fenntartása ügyében és a m. kir. udvari cancellariának 1803. nov. 25. kelt jelentése Ferencz királyhoz ugyancsak e tárgyban.

Csak a legkönnyebben megközelíthető adatokat említettük föl, terjedelmes voltuk miatt egész tartalmukban nem közölhetjük e helyen, csak rájuk mutathatunk.

Történelmünk, idézett törvényeink, a királyi rendeletek, királyi, országos főhatóságaink intézkedései, felterjesztései, rendeletei, egész levéltárak adathalmaza igazolja állításaink igaz voltát, érveléseink helyességét. Ezeket megcáfolni, létagadni nem lehet.

A fölvetett kérdésre tisztán, világosan áll előttünk a felelet: a királyaink által tett összes egyházi alapítványok *nemzeti* vagyonból eredtek, e jellegöket továbbra is megtartották, király és nemzet legfőbb rendelkezési jogát úgy a vagyon állaga mint a jövedelem hováforditása tekintetében állandóan gyakorolta, az egyházi testületek és javadalmasok a közhatalommal való minden viszonyukban az alapitványi vagyon haszonélvezőinek (ūtufructuarii) tekintetnek, azzal nemcsakhogy szabadon nem rendelkezhetnek, hanem nagyon is kötve vannak az alapitó és utódai által megjelölt cél és rendeltetés követelményeihez, a király egyes javadalmasoktól elvonhat vagyonrészeket, azokat más célra rendelheti, söt, amint II. József tette, egész testületek vagyonát elvonhatja, s azt más állami célra fordithatja.

Mindent bizonyíthatni ezekkel az adatokkal csak azt nem, hogy ezek az egyházi testületek valaha *tulajdonosai* lettek volna az alapitványi vagyonnak.

III.

A katholikus egyház törzsvagyonának má-

sik hatalmas tömege a vallás- és tanulmányi alap. Ezeknek keletkezését és történetét részletesen, hiteles adatok alapján ismertette a fentebb említett országgyülési bizottság jelentése, amely a bizottságnak ez alapok jogi természetére vonatkozó véleményét is magában foglalja.

Királyaink, amint az közép és főiskoláink történetéből és számos, részben már fennebb idézett törvényünkből kitetszik, állandó figyelmet fordítottak úgy a vallás, mint a közoktatás ügyeire. II. Ferdinánd király 1625. dec. 11-én kelt diplomájában, amelyben az egyházi főjavadalmasoknak megengedi, hogy haláluk esetére ingó javaikról bizonyos módon rendelkezhetnek, rendeli, hogy az ingók egy része in usum erigendi seminarii, vel postquam seminarium in perfecto statu foerit, parochiis meliorandis deponantur, vel ad centum collocata summa aliqua, alumni clerici educari, vel tandem parochiis in deteriori conditione constitutis subveniri possit . . . etc.“

A szegényebb alsó papság és elhanyagolt egyházak anyagi helyzetének javítása és a papnevelő s más oktatási intézetek felállítása és fenntartása volt az a kettős cél, amely a vallás és tanulmányi alapot megteremtette.

A vallásalapot III. Ferdinánd király alapította 1650. aug. 6-án, kelt diplomájával, elrendelvén, hogy „ex camerae nostrae Hungaricae proventibus quotannis pro eiusmodi parochis, eorumque necessitatibus sublevandis pendetur infallibiter et certo floreni sex mille . . .“

E 6000 frt évenkénti segélyt III. Károly gyarapította 1733. febr. 4. kelt rendeletével, azt évi 16000 frtra növelvén. Egyidejüleg az alap kezelésére Pozsonyban pénztárt állít föl. Ugyanaz év márc. 7-én elrendeli, hogy az üresedésben levő szt.-gothardi és pécsváradi apátságok és a

szombathelyi püspökség összes jövedelme, valamint a nagyváradi püspökségnek 17000 frtot meghaladó jövedelme a vallás alap pénztárába szolgáltassék be. Ugyanekkor a pénztár kezelésére és jövedelmeinek hovafordítására az esztergomi érsek elnöklete alatt a helytartó tanács tagjaiból és a m. kir. udvari kamara által kiküldendő egy tanácsosból álló bizottság alakítását rendeli el.

Tovább gyarapította a vallásalapot Mária Terézia. 1769. szept. 2-án rendelvén: „ut subsidium idem (t. i. „ad cassam parochorum pendendum") absque exceptione per omnes Archiepiscopatus, nec non beneficia maioria a 10 per centum relate ad proventus computando annue praestetur . . ." etc. Ugyanő nevezetes összegeket juttatott ez alapnak a püspökségek jövedelmének szabályozása által.

II. József az általa eltörölt szerzetes rendek és kolostorok vagyonával növelte a vallásalapot, azonkivül a megüresedett egyházi javadalmaknak a kincstárt illető jövedelmeit is a vallás alapnak engedte át, továbbá az u. n. „comissariaticus alap"-ot is a vallás alaphoz csatoltatta.

Megemlitésre méltó, hogy Ferencz király a megüresedett egyházi javadalmak jövedelmeit a vallásalaptól elvonva, azokat a régi gyakorlat szerint ismét a kincstárba rendelte beszolgáltatni, fentartván magának a jogot „die künftig ad aerarium einzuziehenden Intercalar procenten aller von meiner Verleihung abhangenden geistlichen Pfründen zu solchen Nothdurften zu verwenden, die ich nach zeit und Umständen für die dringlichsten und allgemein nützlichsten erkennen werde." (1792. május 21.)

Ferencz király az egyházi javadalmak jövedelmeit ujból rendezte, megszabván az össze-

get, amelyeken felüli jövedelmet a vallásalapba tartoztak a javadalmasok beszolgáltatni. Például említjük, hogy az esztergomi érsek congruáját 150000 frtban, a püspökökét 40000 frtban állapította meg. S ezt az elhatározását az egyházi bizottság, helytartó tanács és udvari cancellária ellenkező véleményt tartalmazó felterjesztései és az 1825—7. évi országgyülés felirata ellenére is fenntartotta és végrehajtotta, kijelentvén: „per hanc nihil Ecclesiarum juribus, nihil convenienti Episcoporum dotationi decerpitur, verum id unice, quod ab hac *superfluum* est, qua ratione iuxta mentem fundatorum impendi debeat, pro *supremo meo iure regio* determinaveram.“

Az eképen megnövekedett vallás alapba az egyházi javadalmasok s részben az egyetemi és tanulmányi alapok a vallás és közoktatási minisztérium számvevőségének 1871. jun. 7-én kelt kimutatása szerint 1843-ig „pro cassa parochorum 121000 frtot, a szabályozott püspökségek alapjába 219000 frtot tartoztak évente befizetni.

Őfelsége 1857-ben a magyar-horvát és szlavonországi püspökök által a papnöveldék számára tett 3 milliós alapítványát elfogadván, a javadalmasok évi szolgáltatásának kötelezettségét 1848. máj. 1-től kezdve megszüntette.

A vallásalap röviden összefoglalt történetének adatait részletesen, a vonatkozó oklevelek teljes szövegével tartalmazza a parlamenti bizottság 1872. évi jelentése.

A tanulmányi alap 1780-ban, a megszüntetett jezsuita-rend vagyonából alapíttatott; később 1784. és 1791-ben egyéb feloszlatott szerzetek vagyona is járult hozzá.

A két alap kezelését a törvényhozás végleges intézkedéseig Őfelsége egy részben egyházi,

részben világi bizottságra bizta 1880-ban kelt leiratában.

A vallásalap jövedelme istenitisztelet és egyházi építkezések céljaira, papnevelő intézetek fentartására, szegény, elaggott lelkészek segélyezésére s más kath. vallási célokra fordíttatik. A tanulmányi alap a katholikus nevelés és oktatás, nevezetesen középiskolák és akadémiák fentartására szolgál.

Hátra van még, hogy a magánosok által tett alapítványokról, ajándékozásokról és az egyházak szerzett vagyonáról szóljunk.

Az előbbiekről már mondtuk, hogy azokra nézve az alapító akarata az irányadó. Ugy ezek, mint az egyházi testületek szerzett, illetőleg a hivek vagyonából emlékezet előtti időkben, s többnyire kifürkészhetlen módon keletkezett vagyona tekintetében a magánjog elvei és szabályai érvényesek és alkalmazandók. Eme vagyonrészek jogalapja kizárja, hogy azok a föntebbi két osztályba foglalt vagyonnal egyező elbirálás alá essenek. Ezekkel szemben tehát az államnak secularizáló joga nincs.

* * *

Ime, ezekben foglaltuk össze lehetőleg röviden a katholikus egyházi javak jogi természetének ismertetését. Nem lehet tehát kétség az iránt, hogy amint az egyházi javadalmasok vagyona a bemutatott adatok szerint eredetileg nemzeti vagyonból, az államhatalom kezelőjének joga és akaratából, állami célok megvalósítására keletkezett, s amint e vagyonnak úgy alapításánál, mint állami életünk egész folyamata alatt, megvolt a maga határozottan megjelölt, s mindig csak *állami*, *nemzeti* érdekeket szolgáló rendeltetése; és valamint király és nemzet e vagyonnal szemben legfőbb rendelkezési jogát év-

századokon át fentartotta és gyakorolta, úgy a nemzetnek e joga érvényben van ma is, e vagyon felett rendelkezni az állam törvényhozása jogosult.

Az a vagyon eredetileg az egész nemzet vallási és szellemi érdekeinek és a haza hadi biztonságának elömozdítására, fentartására rendeltetett.

Ma már ezeket a fontos állami célokat a nemzet más módon valósitja meg. A nevelés és oktatás ügyét többé nem az egyház hivatott kezelni, gondozni, hanem az állam. Az általános védkötelezettséggel pedig megszünt a klérusnak másik főkötelezettsége is.

A vagyon ellenben ott maradt. Az erö, a hatalom, a jog megmaradt, kötelességek nélkül. Mert igaz ugyan, hogy a katholikus egyház szintugy teljesiti társadalmi kötelességeit a vallás és oktatás ügy terén, mint a többi vallás felekezetek. De sem többet, sem jobban nem teljesít, s igy külön elöjogokra és vagyonra se lehet igénye. A vallási- és nevelés ügy igazi kötelmei nem a föjavadalmasok, hanem az egyházközségek vállaira nehezülnek. A hatalmas birtokok többé nem a nemzet nagyfontosságu érdekeit szolgálják, hanem inproduktiv módon, magán- vagy legfölebb társadalmi jellegü célokra használtatnak föl.

Visszatérünk a dr. Nagy Dezsö zsinati felszólalására. A katholikus egyházi vagyon „testületi" jellegére nézve válaszunkat megadtuk. Szerintünk igy kell azt minden protestáns és minden elfogulatlan állampolgárnak látnia és felfognia. S megadtuk a feleletet mindazoknak, akik a Nagy Dezsö érveit helyeselve, az alkotmányügyi bizottságnak igen fontos jellegü s nagyon is diszkrét és szerény köntösben megjelent javaslata ellen foglaltak állást.

Nem, magyar protestáns testvérek! Nem kell, nem szabad kitérnünk e kérdés elől. Igen is, föl kell vetnünk, szembe néznünk vele, azzal a bátorsággal és kitartással, amely az evangéliomi világosság küzdelmét a multban győzelemre vitte. Ezt követeli a nemzet, az állampolgárok összeségének érdeke; ezt a magyar protestántizmusnak szerepe a múltban és hivatása a jövőben.

Az akták lezárva nincsenek. A törvényhozás megkezdte munkáját. A parlamenti bizottság jelentése tárgyalásra vár. A kiindulási pont, az egyházi vagyon jogi természete meg van állapítva. A törvény végrehajtásának előkészületei, — állítólag — évtizedek óta folynak. Egyházunk vagyoni viszonyai a kormány elé terjesztvék. A jóakaratot, a készséget egyre halljuk hangoztatni.

Mi tehát mégis a késedelem oka? Egyházunk kebeléből már többen tartották kezökben az ország kormányát. Támaszuk, erősségük volt ez az egyház, tagjainak számával, tekintélyének sulyával. Miért nem juthat hát mégis törvényadta jogához?

Nagy Dezső szerint az 1848 : XX. t.-c. egy liquid jogalap, amely végrehajtásra nem vár. Hát jó, elfogadjuk. Lássuk a végrehajtást. Hanem a végrehajtás módjába beleszólunk. Jogunk és kötelességünk. Jogunk : mert nem elégszünk meg a végrehajtás ama módjával, hogy egyik zsebünkből kivegyék, amit a másikba tesznek. Hogy amit nyerünk, mint egyháztagok, visszaadjuk mint adózó polgárok.

És kötelességünk beleszólni : mert mi nemcsak hivők, de első sorban állampolgárok vagyunk. És követeljük, hogy a törvény végrehajtassék. És nem alamizsnát, nem múló szeszélytől változó kegy hozta-vitte kormányok jóakaratától függő segélyezést akarunk, hanem kivánjuk törvénybe iktatott követelésünk törvény-

hozás útján, határozott, végleges elintézését. Kivánjuk úgy, amint azt a protestáns egyház multja, érdemei és önérzete megköveteli, hogy önállóságunk, függetlenségünk senki által és semmiben se csonkíttassék.

Kivánjuk a 48 : XX. t.-c. végrehajtását annak a vagyonnak felhasználásával, amelyről az 1872-iki orsz. gy. bizottság élén a katholikus Ghyczy Kálmánnal igy nyilatkozott : „véleményünk szerint a vallásalap törzsvagyonának tulajdona, vagyis a rendelkezési jog, ezen alaptörzs vagyona, annak és jövedelmeinek kezelése és hovafordítása az államot, a törvényhozást illeti,“ mert „a kárt, a hátrányt, az igazságtalanságot, melyet az ország lakosainak egy része ilyképen szenved, megszüntetni az államnak kötelessége, és igy joga is, s e tekintet újabb indoka annak, hogy az ország lakosai eddigelé csupán egy részének kizárólagos előnyére használt egyházi javakról az összes nemzet közös javára azon módon rendelkezni, mint azt legcélszerübbnek vélendi, az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is.“

A végrehajtás módjával egy következő cikkünkben foglalkozunk.

## IV.

Az egyén érvényesülésének boldogulásának legbiztosabb alapja az állam. A társas életre utalt ember a societas e legszélesebb körü, de egyszersmind legmagasabb foku alakulatában találja föl lételének, haladásának biztosítékait s éri el tevékenységének határait. Aki egy állam, egy nemzet összeségének javára érvényesítette egyéni képességeit, annak élete, pályafutása, tökéletes bevégzett.

Az állam az egyének összesége lévén, természetes, hogy célja, rendeltetése, szervezete, élete az egyének életével van szoros összefüggésben. És igy azok a törvények és véletlenek, a melyek az egyén életét alakitják, irányítják, kihatással vannak az állam életére is.

Mikor tehát arról van szó, hogy egy nemzet sorsát irányító állami törvény vagy intézmény létesíttessék, nem szabad csupán egy szempont, egy elv uralmát elfogadni, hanem annak az uj intézménynek alapjait a nemzeti jellem, a történeti mult szilárd köveiből kell összerakni. Akkor a régi és az uj institutió között nem lesz ür, az uj rend nem lesz idegen, és az állami élet fejlődésében nem lesz zökkenés.

De viszont: a multból akár közakarat, akár egyesek abuzusa folytán fönmaradt intézmények törvények, megszüntetésétől, megváltoztatásától a nemzet egészének vagy nagy többségének óhaja, meggyőződése ellenére vonakodni, az államhatalom kezelőitől oly magatartás, amely egyenlő a nemzeti élet természetes fejlődésének megakadályozásával.

E kettős elv érvényesülése: történeti alapon modern intézmények szervezése, az állam fejlődésének főfeltétele. És e fejlődés fokozatos és összhangzatos csak ugy lehet, ha az az elv az állami élet összes tényezőinek, alkotó elemeinek életében érvényesül.

Az állam, mint legszélesebb körü társas szervezet körén belül az egyéneknek minden foku és faju egyesülései összefüggésben állanak az állam, mint szerves egész életével. Az a megkülönböztetés tehát, amellyel a nemzet életnyilvánulásai gyanánt jelentkező intézményeket államiakra és társadalmiakra különítik el, nem egyéb mint az egyéni szabadság és cselekvési kör meghatározása az államélet zavartalan folyásának érdekében, célszerüségi szempontokból. Az államnak külön önálló céljai nincsenek. Létalapja és végcélja az egyén minél tökéletesebb boldogulása. S éppen ezért minden időkben az államok fejlettsége és jellege döntötte el, hogy mely intézmények legyenek szorosan államiak és melyek u. n. társadalmiak.

Az emberi társaság legősibb intézménye a vallás. És nemcsak legrégibb intézmény, de már legkezdetlegesebb alakjában ugy jelentkezik, mint a társas szervezetnek legszorosabb kapcsa és legfőbb biztosítéka. Az összeség akaratának képviselője, a societas főhatalmának kezelője egyuttal a vallási intézmények legfőbb gondozója és személyesítője. A „politikai" hatalom alapja és föltétele a lelki, hitbeli meggyőződésen való uralom. Ilyen államban tehát egyház nincs, mert a vallási élet összes tényezői és functioi államiak, s igy annak ugy intézményes mint névbeli megkülönböztetése ismeretlen. A vallási intézmények fenntartása állami feladat, azok kezelői állami tisztviselők.

A népek fölött való uralkodás legbiztosabb alapja és eszköze mindenkor a vallási hatalom

kezében-tartása volt. A legelső római Caesar legfőbb törekvése, hogy a *Pontifex maximus* tisztét magának megszerezze. És célját elérve, ur a római birodalom minden hatalmi tényezője és intézménye fölött, akarata egyetlen és korlátlan, ő maga mindenható: isten.

És kereszten kell meghalnia a Messiásnak, aki láthatatlan isten lételét meri hirdetni a földi istenek uralma ellen.

A keresztyénség csak uj eszméket, sociális világnézetet hozott az emberiség életébe, de a klasszikus pogánykor intézményeit nem ronthatta le. *Constantinus,* az első keresztyén római császár mindenben hü követője elődeinek, a pogány földi isteneknek. Ő az uj vallás feje, földi helytartója, az istenség megszemélyesítője. Személye szent és sérthetetlen; akarata állami és vallási törvény, az egyház ellen elkövetetett minden sértés polgári büntett. A *caesar* — mint keresztyén *pontifex maximus.*

És ha idővel különválik is egyház és állam egyházi és világi főhatalom, az egyház mindig kész hatalma és befolyása sulyával a caesári törekvések, a politikai absolutizmus támogatására sietni. Kis Pipinnek a pápa segít a frank trón megtartásában és ha a politikai caesarizmust az egyházi főhatalommal egyesíteni többé nem is lehet, a „világ"-nak mind a két feje igyekszik megtertani, a mit lehet, a régi hatalmi eszközökből. *Nagy Károly* a királyság isteni eredetét és rendeltetését hirdeti, ő király és pap, az egyház összes intézményei államiak és a királyi hatalom — hiszen minden hatalom és jog ebből eredt — emelésére, fentartására rendelvék. És tulfelöl: az egyházi főhatalom minden áron meg akarja tartani erejének, befolyásának világi, politikai eszközeit, a világi hatalom segítségével, s ha kell, az ellen is. VIII. *Bonifacius* pápa nyiltan hirdeti, hogy az egyházi és világi hatalom

a pápát illeti, a világi hatalomnak az egyházé alá kell rendelve lennie. És ezt a kölcsönös támogatást, majd meg az egyedüli uralomért folytatott versengést látjuk az egész középkoron át. S ezen az állapoton a reformácio is, amely pedig minden téren a lelkiismeret szabadságát hirdette, csak annyit birt változtatni, hogy az állam souverenítását megszabadította az egyházi főhatóság nyomása alól, s az egyházat az államnak rendelte alá. Egyebekben a protestáns államokban is az egyházi hatalom mint a fejedelem polítikai hatalmának egyik főeszköze és támogatója szerepel.

Állam és az egyház különválasztása csak a francia forradalommal következett be. Az „egyéni szabadság" eszméjének hódító ereje birta csak az államot és az egyházat hivatásának, rendeltetésének határai közé terelni, s mindeniket a maga külön feladatának munkálatára szorítani.

Az egyház, az államhatalommal való szoros kapcsolatánál, százados szövetségénél fogva, minden más társadalmi intézménytől különböző előnyöket, kiváltságokat élvezett: állam volt az államban. És hogy a hitbeli meggyőződés, a nevelésügy és a birtokában levő vagyon fölött való hatalom milyen erőt és befolyást biztositottak számára, mutatják azok a küzdelmek, amelyeket a világi hatalommal a souverenitásért több mint egy század óta viv, hogy milyen eredménynyel, tájékoztat egy pillantás Európa egyházpolitikai állapota fölött. És leghivebben documentálja az eredményt a kezdeményező Francia ország helyzete, ahol ép elkeseredett harc folyik az egyház világi hatalmának, befolyásának megsemmisítéseért.

A jövő programmját a francia állam jelölte meg. *Szabad egyház a szabad államban.*

A francia forradalom óta szakadatlanul forrongó politikai és társadalmi küzdelmek, át-

alakulások tisztázták az eszméket, fogalmakat. A XX. században már többé nem lehet a nemzeteket gyermekmesék hazugságaival áltatni. Bálványok omlanak össze egymás után. Soha nem rejtett, nem félt erők, törekvések támadnak elő ; jog nélkül élő osztályok, zsarnoki rabságban sinylődő népek jogot követelnek, és azt — kivivják.

Csalhatatlanoknak, örökéletüeknek hitt tekintélyek várait modern eszmék faltörő kosai döngetik. És a korhadt, rozsdamarta, szúette oszlopok romlanak, omlanak.

A modern állam életképességének feltétele : tisztázni, megjelölni a nemzet életmüködésének körébe eső összes intézmények területét, határait; más szóval : külön választani azokat a feladatokat, amelyek első sorban és szorosan az állam létérdekeinek körébe tartoznak, azoktól, amelyeknek megvalósítása a társadalom tevékenységére bizható.

Ez az elkülönözés lehet elméleti és intézményi.

Az előbbi a tudomány, az utóbbi az államakarat kifejezője: a törvényhozás feladata.

Állam és egyház viszonyára vonatkozólag az érvek és elméletek végtelen tömegét lehet vitába vinni. — Egyike ama problemáknak, amelyek mindig újabb és újabb vitákat fognak fölidézni.

A XIX. század eljuttatta a gondolkozó emberiséget ahoz a felfogáshoz, hogy az egyház társadalmi intézmény, s mint ilyen az államtól külön választandó.

Az állam, akármilyen bölcseleti felfogás szemüvegén vizsgáljuk annak keletkezését, rendeltetését, lételének fogalmi természete szerint összes polgárait egységes és egyenlő kötelékkel egyesíti. A polgároknak egymáshoz és az államhoz való minden viszonyát az államnak

az egyének privát akarata és érdekei fölé emelt akaratát és érdekeit kifejező törvények állapitják meg.

Az egyház mint intézmény, az állam keletkezésének és fönállása szükségességének fogalmi körén kivül esik. Rendeltetése: az egyén lelkiismereti világára a vallás dogmatikus eszközeivel hatva, öt a társadalom közös eszményeinek szolgálatára előkésziteni és abban megtartani. A vallás nem öncél, keletkezésének oka és alapja az a szükség, amely az embert az anyagi lét fizikai törvényein túl létezőnek sejtett titokzatos erők kutatására ösztönzi. E sejtés, ösztönszerü vonzódás eredménye: a vallás. Formai megjelenése: eszményei és intézményei nem lehetnek mások, mint az illető társadalmi kör egyéb eszményei, intézményei. Egyik a titokzatos Mindenhatót a tisztelt és rettegett bálványban vagy a természet elemi erőiben, a másik az örök Igazság és Erő végtelen eszméibén látja megvalósulva.

Az egyház tehát, mint a vallásos meggyőződés külső nyilvánulásának alaki összesitője, tisztán társadalmi intézmény. Az államhoz való viszonyának alapja az *egyén*. Amint egyén nélkül nincs társadalom és nincs állam, ép úgy ez egyének „qualitása" határozza meg az állam jellegét. Vagyis: az egyének faji, természeti és müveltségi sajátságai adják meg az állam characterét.

Az egyénre pedig, amint láttuk, legnagyobb hatással a vallás van. Az állam létérdekei szempontjából tehát fontos, hogy a vallásos hit, milyen eszmei irányban neveli és tartja az állampolgárokat. Az államnak határozott céljai vannak; nem közönyös tehát ránézve, hogy a polgárok lelkében a vallásos intézmények által ápolt eszmék és célok megegyeznek-e az állami célokkal, vagy azok ellen törnek. Ez az a szem-

pont, mely az államnak az egyházhoz való hatalmi jogkörét meghatározza, s ez egyuttal az a határ, amelyen tul minden állami beavatkozás e hatalmi kör erőszakos tágitása.

Az egyház — *fogalmilag* — a társadalomnak se szükségképeni intézménye. Amint ma is vannak felekezetenkivüli egyének, akik semmiféle vallás külső kötelékébe nem tartoznak, ugy — tegyük föl — lehetnek a jövőben társadalmak, a melyeknek tagjai közt semmi vallási, egyházi közös kapocs nem lesz. Mindenki a saját egyéni felfogását, meggyőződését követi. Az állam akkor is áll; tagjai polgári kötelességeiket kifogástalanul teljesithetik, épugy mint azokban az időkben, a mikor az egyház minden intézményeiben össze volt fonódva az államéival.

Ezekben, azt hisszük, körvonaloztuk az államnak és egyháznak kölcsönös helyzetét és egymáshoz való viszonyát. És levonhatjuk azt a következtetést, hogy az egyház minden intézményében az állam létérdekeinek és céljainak alárendelendő; viszont az egyház szabadságának biztositékait az állam hatalmi jogának a megjelölt korlátok közt való szigoru megtartásában találja meg.

Az állami célok sértetlen megóvásán belül az államra nézve a hitbeli dogmák és irányok iránt közönyösek. Az állam szempontjából tehát azok közt semmi különbség nincs. Következésképen az állam feladatának eleget tesz, ha megállapitja keletkezésük és fenállásuk törvényes feltételeit, velök szemben a souverainitásából folyó ellenőrzési jogait gyakorolja, s ami szintén az állam fogalmi jogkörébe tartozik: az egyházakkal és azok tagjaival szemben, úgy az államhoz, mint egymáshoz való minden viszonyukban a *szabadság* és *tökéletes egyenlőség és viszonosság* elvét alkalmazza.

Állam- és egyháznak ez ideális viszonyát az amerikai Egyesült Államokban és Belgiumban látjuk megvalósitva. Az állam társadalmi intézménynek tekinti az egyházat; teljes szabadságot és autonomiát biztosit minden felekezetnek, amelynek szabályai az állam törvényeivel összeegyeztethetők. Államvallás nincs, sem kedvezményes felekezet. Viszont az állam se gondoskodik a vallásfelekezetek szükségleteiről, amelyek fedezése egészen a társadalmi tevékenységre támaszkodik.

Ez a jövő ideálja, amelyfelé a többi nemzetek közeledni törekszenek. És azok, amelyek ama nagy szabad államban rég megvalósult egyébb politikai és társadalmi intézményekért, még csak a küzdelmek legelején vannak, ezt az ideált is csak idők multán küzdelmek árán valósithatják meg.

## V.

### *„Szabad egyház a szabad államban.“*

Ez az állam- és egyházpolitika közös ideálja. Ez ideál megvalósulása elé azonban ugy a történelmi mult hagyományai, mint az alkotmány-szervezet tényleges intézményei számos akadályt görditenek a legtöbb államban. Igy nálunk is. Nem jelenti azonban ez azt, hogy ha idővel is, ez eszmény elérhető ne volna. Söt az államélet fejlődésével bekövetkező minden reformtörekvésnek e távoli cél elérhetésének eszméjéből kell kiindulnia.

Nemzetünk a haladó kor új eszméi iránt való érzékének mindig tanujelét adta. Igazolja ezt a keresztyénség példátlanul gyors elterjedése, megszilárdulása ; a reformácio eszméinek minden más országot felülmuló rohamos diadala.

Uj intézményeinkben állami és társadalmi

életünk alkotásaiban a nyugatot minden téren elérni, söt megelözni igyekszünk. Nincs tehát sem a félelemre, sem a habozásra okunk, eme úgy állami, mint egyházi életünkre kiválóan fontos reform-alkotások keresztülvitelében.

Az irányt határozottan megjelöli az 1848: XX. t. c. 2. és 3. § §-a.

E törvény rendelkezései végrehajtva nincsenek. És pedig nincsenek azért, mert: 1. ez *alaptörvény* reális megvalósitását tartalmazó *törvények még mindig késnek*, és 2. mert az eddig hozott törvények is vagy egyáltalán nem, vagy hiányosan hajtatnak végre.

A 48: XX. t. c. 2. §-a a felekezetek közötti egyenlőségre és viszonosságra a 3. §. a felekezetek egyházi terheinek állami hordozására vonatkozik. Az egyik a lélek, a másik a test. Tárgyaljuk külön-külön a kettőt.

### *Az 1848: XX. t. c. 2. §-nak végrehajtása.*

E törv. szakasz a „törvényesen bevett minden vallás felekezetekre nézve különbség nélkül *tökéletes egyenlőséget* és *viszonosságot*" állapit meg.

E §. rendelkezésének végrehajtása gyanánt hozattak az 1868. LIII., 1895: XLIII. t. cikkek. Ezek azonban csak részben valósítják meg az elvet.

A 48-ki törvény *tökéletes* egyenlőségről és viszonosságról beszél. Az *egyenlöség* nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy minden törv. bevett vallásfelekezet az *államhoz* való minden vonatkozásában és viszonyában teljesen egyenlő elbirálás és bánásmód alá esik. A törvény intentiója és tartalma épen az, hogy az egyes felekezetek előnyére a történelmi alakulások folytán létesült kiváltságok megszünjenek, egyik

felekezet, a másik hátrányára külön kedvezményekben ne részesüljön.

E törv. szakasz keletkezésének világos és határozott értelme van. Nem szükséges magyarázni, hogy a 48-iki törvényhozás előtt mely felekezetek minő privilegizált helyzetben voltak — és vannak ma is. Ezek a kiváltságok ama felekezeteknek az államhoz való viszonyára vonatkoznak, az alkotmány körébe vágnak, tehát *közjogi, politikai* természetüek. A római és g. katolikus meg a g. keleti egyház főpapjai a több százados mult történelmi fejleményei alapján kiváló szerepet nyertek az ország törvényhozása és kormányzása terén. E kiváltságos jogi helyzet alapja és forrása ez egyháznagyoknak az ország legfontosabb érdekei tekintetében vállalt kötelességei és terhei, amelyek tehát az ország legfőbb ügyeiben való résztvevésük különös előnyeit indokolttá teszik. Az 1608. I. t. c. ide vonatkozó határozatai tehát megfeleltek ama kor állapotainak.

A 48-ki törvényhozás megváltoztatja alkotmány szervezetünket. Az alkotmány védősáncai kiterjesztetnek. A népből nemzet lesz. A terhek egyenlővé tétetnek. Kiváltságos osztályok, rendek létezése megszünik.

Elenyészett tehát az alap, amely a római és g. katolikus és g. keleti egyházak kiváltságos helyzetét biztositotta. És az 1608. évi állapotot, az 1848 : XX. t. c. 2. §-nak alkotása után és annak dacára mégis föntartotta későbbi törvényhozatunk, s az 1885: VII. t. c.-ben sanctionálta.

Mint közjögi és politikai életünk annyi más terén, ugy ebben is az 1848-ki törvények előtti állapotba visszaesést jelent ez. Haladunk — visszafelé. Mert az 1885 : VII. t. c. §. c. pontja, amely a két protestáns felekezetnek csak „hivatalban legidősebb 3—3 püspökét“

részesíti a törvényhozásban való részvétel jogában, mig a r. és g. kat. és g. kel. egyházak összes nagyjait, — egyenest ellenkezik a 48 : XX. t. c. 2. §-val.

A *tökéletes egyenlőséget* bizonyára nem igy értették a törvény alkotói!

Nem akarjuk itt a katolikus egyház régi, az 1848 : XX. t. c. ellenére ma is fennálló több más előjogát (pld. az 1723 : II. t. c. 7. §. amely szerint a király csak katolikus lehet) felsorolni. Csak a legszembetünőbbet említettük meg.

És mindaddig, amig a 48 : XX. t.-c. 2. §-a ellenére, velünk, protestansokkal és a többi, nem kedvezményezett felekezetekkel szemben a multból föntartott sérelmes állapotok és jogt hátrányok fennállanak, a 48: XX. t. c. 2 §-á végrehajtottnak nem tekinthetjük.

A katolikus egyház számos belső viszonya tekintetében a magyar királynak különös főegyházi előjogai vannak. Ezek, mint a királynak az egyházzal *szemben* birt jogai, a többi egyházra nézve nem sérelmesek, azok az illető egyház autonomiájának kérdésére vonatkoznak, s igy a mi követeléseink körén kivül esnek. — De amely jogviszonyok tekintetében sérelmeink vannak, azoknak megváltoztatását kivánjuk.

A végrehajtás módjában pedig hivek akarunk maradni ahoz az irányhoz, a melyet az 1848-ki törvényhozás megjelölt : *nem* más egyházak szerzett és meglevő jogainak *elvételét* kivánjuk, hanem azt, hogy ama jogok az 1848 : XX. t, c. szellemének és rendeletének megfelelően, az *összes törvényesen bevett felekezetekre, s első sorban a két protestans egyházra is kiterjesztessenek.*

A 48 : XX. t. c. 2. §-ban kimondott egyenlőség tehát még mindig ideál. Ugyanez a t. szakasz a felekezetek közt *viszonosságot* is álla-

pit meg. A viszonosság a felekezeteknek és azok tagjainak *egymással* szemben való egyenjogusá gát és szabadságát jelenti. E tekintetben tehát az 1868. LIII. és 1895 : XLIII. t. cikkeket a 48-ki törvény végrehajtásának tekinthetjük.

Azonban e törvények protestáns egyházaink sérelmeit mégse szüntették meg. Nem pedig azért, mert e törvényeket, amelyeknek pedig rendelkezései világosak, *közhatóságaink nem hajtják végre.*

Ennek bizonyitására elégnek tartjuk a két protestáns egyház közös bizottsága által 1904. jan. 27-ki kelettel a magyar kormány elé terjesztett *emlékiratban* foglaltakra hivatkozni, a melyben a protestáns egyházaikat a közel multban ért számtalan sérelmek hivatalos adatok alapján felsorolvák. A viszonosság elvének érvényre juttatása érdekében tehát egyházaink nem kivánnak mást, mint — az emlékirat szavaival élve — „azoknak a törvényeknek, amelyek szentesittettek és vissza soha nem vonattak érvényre juttatását, tehát a tételes törvények végrehajtását“; mert „lehetetlen, hogy e nemzet meg ne tudja szüntetni azokat a visszaéléseket, tulkapásokat, melyek e haza állampolgárai között az egyenlőséget és viszonosságot veszélyeztetik . . .“

## *Az 1848: XX. t.-c. 3. §-nak végrehajtása.*

Amint előbb kifejtettük, állam és egyház kölcsönös érdeke egymással szemben minél tökéletesebb függetlenségre törekedni. A függetlenség anyagi alapja pedig a vagyon.

Hazai egyházaink helyzete és állapota vagyonuk tekintetében nagyon különböző. Mig egyesek — a katholikus és g. keleti egyházak — vagyonuk javarészét állami, nemzeti vagyonból nyerték, addig a többiek, s első sorban a pro-

testáns egyházaink vagyona a hivek magánvagyonából, egyesek adakozásából keletkezett.

Amazok tehát — egyéb viszonyaiktól eltekintve, — már ez alapon is az állammal függési viszonyban vannak, mig az utóbbiak lehető teljes autonomiát élveznek.

Ez állapot megváltoztatását mi protestánsok nem is süregetnők, ha egyházi terheinket egyházaink vagyona, hiveink tulterheltetése nélkül hordozni képes lenne. Sokkal becsesebb nekünk az autonomiánk, semhogy azt anyagi érdekekért bármely hatalommal szemben föladnók.

De a megváltozott idők és viszonyok eddig is nehezen viselt anyagi terheink hordozását lehetetlenné tették. E tekintetben ismét az *emlékiratra* s annak II. részében fölsorolt kimutatásokra utalunk.

Terheink könyitésére megadja a módot a 48: XX. t.-c. 3. § a, Világos, hogy e § első sorban a nemzeti közvagyonból kizárt felekezetek javára alkottatott; ez által tehát e felekezeteknek az állami vagyonhoz való joga nyert törvényes megállapítást.

A kérdéses 3. §. még egy igen fontos állampolitikai elvet emelt érvényre; azt, hogy az egyházak vagyoni érdeke és a közoktatásügye az állami érdekek és ügyek körébe tartoznak.

E törvényben világosan elismertetik az egyháznak az államélet müködésében betöltött fontos szerepe, amely a polgárok vallás-erkölcsi nevelése terén kifejtett hatásaiban semmi mással nem pótolható; s hogy az egyház e közérdekü hivatásának megfelelhessen, szükséges, hogy müködésének anyagi eszközei is biztosíttassanak.

A nevelés és oktatás ügye pedig egyik legfontosabb állami érdek. Az erről való gondoskodás egyik legföbb állami functio, Amennyiben tehát az egyház a saját érdekeire nézve szintén

igen fontos oktatás ügyeit felkarolja, abban támogatni az állam kötelessége.

Ez az értelme és tartalma a 3. §-nak.

És most e §. rendelkezését, amely a felekezetek egyházi és iskolai szükségeit állami vagyonból rendeli fedezni, az állam és egyház függetlenségéről mondottak mellé állitva, elö-áll a kérdés: hogyan lehet e két elvet össze egyeztetni?

A törvény terheket ró az államra. E terhekkel szemben az államhatalom, amely legközvetlenebbül a kormányzás körében nyilvánul, a a felekezetekkel szemben minél több jogot és befolyást igyekszik a maga számára biztosítani. S épen azért, mert minden felekezet egyenlő, e hatalmi befolyásra való törekvés is, tekintet nélkül a felekezet multjára, történelmi szerepére mindenikkel szemben egyenlő mértékben érvényesülni törekszik. A tételes törvénnyel s jogi és elvi álláspontunkkal ellenkeznék tehát az a kivánság, hogy az államhatalom e tekintetben bármely felekezettel szemben az egyenlőségi elvtől eltérve, kivételt tegyen. Ellenben követeléseink elvi alapja minden téren a teljes egyenlőség.

A 48: XX. t.-c. 3. §-nak részleges végrehajtása gyanánt alkotott törvények (1875: XXXII. 1883: XXX, 1891: XLIII, 1893: XXVI. 1898: XIV. t.-c.) minden tételében kifejezést nyert az államnak ama törekvése, hogy a felekezeteknek nyujtott segély ellenértéke fejében a felekezetek oktatási s administrativ ügyeiben az állami befolyás megfelelö mértékben biztosíttassék.

Amilyen szükséges és hasznos lehet ez állami érdekekből bizonyos „nemzetiségi“ felekezetekkel szemben, époly sérelmeseknek kell tekintenünk az ez által egyházi autonomiánkon ütött réseket.

Vezérelvünk tehát a törvény végrehajtásánál az, hogy: a végrehajtásnak oly módja al-

kalmaztassék, a mely egyházunk ősi, törvényeken épült függetlenségét ugy az egyházi, minoktatási ügyek tekintetében teljes épségben hagyja fenn.

Tudjuk, hogy ezzel nem mondtunk ujat. De szükségesnek tartjuk az elvet ujonnan hangsulyozni, mert e féltve őrzött jogunkat nem látjuk eléggé biztositva az eddigi munkálatokban, tervezetekben.

Csodálatos, hogy oly időkben, évtizedek előtt, amelyek pedig közelébbek a politikai elnyomatás korához, *sokkal bátrabb és erélyesebb hangokat hallottunk egyházunk érdekeinek védelmében.* Mintha azok az anyagi segélyezések ernyedtebbekké tették volna protestáns egyházaink függetlenségi törekvéseit.

Nyiltan kimondjuk: egyházunk függetlenségének, autonomiájának sirásói közé szegödik mindenki, aki a 48; XX. t.-c. 3. §-nak az *eddig követelt irányban és módon* való végrehajtását helyeselné és támogatná.

Mert: az eddigi törvények a mennyit nyujtottak anyagiakban, ugyanannyit vettek el autonomiánkból. Mi lenne tehát e politika végeredménye? Az, hogy ha a törvény rendelkezése, teljesen végrehajtatnék, az eddigi módszer szerint autonomiánk tökéletesen megsemmisülne, vagyis oda jutnánk vissza, ahonnan minél távolabbra jutni törekszünk: az állami absolut alárendeltség helyzetébe.

Ezt a következményt belátták a törvény végrehajtásának eddigi előkészitői is. És hogy a 48-ik törvény végrehajtását csak az eddigi módon látták lehetőnek, kitünik amaz elvi álláspont gyakori hangoztatásából, a mely szerint „a 48: XX. t.-c. 3, §-ának betüszerinti végrehajtását nem kivánják“ (l. az 1904, jan. 27-iki „Emlékirat“ II. rész, Dotació c. fejezetét) s „elégnek tartják azon szükségeinknek állami közjövedel-

mekből fedeztetését, amelyeket egyházunk és hazánk magas érdekeink sérelme nélkül önmagunk megadóztatásával sem birunk teljesiteni" (l. u. a. Emlékirat 3. lapját). Ugyanezt ismétli a kormányhoz 1904. dec. 6-án intézett felterjesztés: „tisztában vagyunk azzal, hogy ezen törvény (t. i. a 48: XX. t.-c. 3. §-a) szószerinti értelmében végre nem hajtható, mert az a protestáns egyházak autonomiáját. . . sértené."

Ezekből az „óvatos" kijelentésekből az látszik, hogy az intézö körök e törvény teljes végrehajtását máskép, mint az egyházi autonomia feláldozásával vagy csorbitásával elérhetetlennek tartották.

Célunk tehát keresni, s ha lehet megtalálni a módot, amellyel ez a kérdés *autonomiánk érintetlensége mellett* megoldható.

### *1. Vagyoni szükséglet.*

A 48: XX. t.-c. 3. §-a a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségeiről intézkedik. Az előbbiek közé tartoznak a szoros értelembemben vallási intézmények (templomok épitése és fentartása, liturgiai kellékek, papok fizetése és nyugdija, vallás tanitás stb.) és az egyházi közigazgatás költségei. Az iskolai szükségletek a nép, közép és föiskolák fentartása, az oktatók fizetési és nyugdij ügye terén jelentkeznek.

E szükségletek pontos megállapitása az állam és az illető felekezet megbizottaiból alakitott közös bizottság által végzendő. E bizottság minden felekezet egyházközségének tőkevagyonát, jövedelmeit és terheit hiteles adatokból összeirni s egy magasabb foku, szintén közös, nagyobb csoportok kimutatásait felülvizsgáló és összegező bizottság elé terjeszteni volna hivatva.

Az összeirás elleni kifogások és panaszok elintézéséről is gondoskodás tétetnék. A közelebbi részletekre nem terjeszkedünk ki.

Ez összeirás legelső eredménye az lenne, hogy az összes felekezetek egyházi és oktatási szükségeiről pontos és hiteles adatok terjesztetnénk az államkormány illete a törvényhozás elé. Másik eredmény pedig az volna, hogy a nemzet betekintést szerezhetne a felekezete *valódi* egyházi és iskolai szükségeibe, másfelöl tisztázva lenne, hogy az egyes egyházak birtokába *milyen eredetü és természetü* vagyon van és az *minő célokra* fordittatik.

Ez a statisztikai anyag nyujtana alapot egy munkálathoz vagy tervezethez, a melyben az állam és felekezetek közös egyetértésével megállapittatnék, hogy mely egyházi és oktatási szükségletek azok, amelyek a szerkesztendö költségvetésbe felveendök.

Mindezen ténykedéseknél az egyenlőség és viszonosság érvényesitésének alkalmas tere nyilnék, És kiderülne, hogy valóban értékes kincs-e 48 : t.-c. vagy csak — irott malaszt.

Az igy egybeállitott. s felekezetek szerint külön-külön csoportosított szükségletek adnák a költségvetési törvényjavaslat egyik felét. A másik része volna az

## *2. Anyagi fedezet.*

Nem értünk egyet az emlitett zsinati bizottság eddigi tervezeteiben, nevezetesen az 1904-iki „emlékirat“-ban kifejezett amaz elvvel, amely az egyházi adózást tovább is fentartani szándékozik s annak csökkentésére kér államsegélyt A 48 ; XX. t.-c. 3. §-a világosan rendelkezik. Ha annak végrehajtását követeljük. akkor legelőbb az *egyházi adózást kell megszüntetnünk.* A törvény végrehajtása egységes és egyenlö csak minden külön egyházi adözás eltörlésével valósitható meg.

Az adózás kerdése tehát teljesen elesik.

A fedezeti vagyon következőképen állapíttatnék meg:

Az egyházközségek szükségeire első sorban az illető egyházközség törzsvagyona fordíttatnék. Az összes egyházi és iskolai szükségleteken felül maradó netaláni jövedelem-fölösleges vagy humanus célokra volna fordítható, vagy a közvetlen magasabb foku egyházi szervezet (egyházmegye, kerület) közös jellegü szükségeinek vagy alapjainak gyarapítására szolgálna.

Az egyházközség vagy egyházi testület és intézet kiadásainak a törzs vagyon jövedelméből nem fedezhető részét hordozná a állam.

Cikkünk első részében kifejtettük, mennyire fontos kérdés a közérdek szempontjából, hogy az egyházi terhek hordozására az állam honnan vesz fedezetet. Kimutattuk, hogy erre olyan nemzeti vagyon használandó első sorban, amely eddig is vallási és kulturális célokat szolgált. Ilyen gyanánt jelöltük meg a katholikus egyházi javakat.

Nos tehát, a törvényhozás első feladata e kérdés rendezése terén a katholikus egyházi vagyon részeinek jogi természetét tisztázni, s abból azokat, amelyekről a nemzeti közvagyonhoz tartozás megállapitható, az egyházi és kulturális budget körébe vonni és fedezetül fölhasználni. Igen természetes; hogy ideértjük az u. n. vallás- és tanulmányi alapokat is.

Megjegyezük, hogy a törvényhozás 1871-ben ily irányban már tett lépéseket, tehát inditványunk sem nem uj, sem nem bizarr vagy lehetetlen. Csak aludt ez a kérdés.

És végül : amenyiben a szükségletek a föntemlitett két vagyonforrásból se volnánk fedezhetök, harmad sorban az állami többi közönséges jövedelmi források volnának igénybe veendök. S minthogy ez általában az állampolgárok adózása szokott lenni, igy a netaláni hiány az állami adö megfelelö emelésével fedeztetnék.

Hisszük, hogy az eddigi módszerek is a most

ajánlott megoldási mód közti lényeges különbség és az utóbbinak előnyei világosan kivehetők, s bővebb magyarázatra nem szorulnak.

Mégis javaslatunk egy némely pontját röviden indokolnj fogjuk.

Az egyházi adó eltörlésének egyik alapja a törvény, a mely a *hiveknek* ezt a terhét az államra háritja át. A másik alap az egyházi adózásban rejlő számos anyagi és erkölcsi kár. Előbbieket elénk tárja az „ emlékirat" („Egyházi adózas" c. fejezet, az utóbbit igazolja az a szomoru tapasztalás, hogy az egyháztagok hol az adó óriási nagysága, hol annak behajtási módja miatt más vallásra tértek át, s természetesen olyan vallás kötelékébe léptek, amely kevesebb terhet rótt rájuk. Most megszünnének ezek az okok. Az egyházi terhek adóból nyert fedezete *minden állampolgárt* a közönséges — és igy igazságosabb — adózási szabályok szerint terhelend tekintet nélkül arra, hogy mely felekezethez tartozik, vagy *egy felekezetnek se tagja.*

Ebben látjuk az igazi egyenlőség megvalósításának egyik módját.

Az eddigi tervezetek az egyházi adózást fentartották, s az állami segélyezést csak azon felül kivánták igénybe venni. Mi az egyházi törzsvagyon után a secularizálandó katholikus egyházvagyont soroztuk, Ennek tőkeértékét — adatok hiányában — számokban kifejezni nem tudjuk. De kétségtelen, hogy a fedezeti rovatban óriási tételt jelentene.

És e vagyonnak ilyen célokra való fölhasználása a katholikus egyházra semmiben se lenne sérelmes. Először azért, mert ahoz a vagyonnal járt eddigi kötelezettségek egyrészének elenyészte, más részének az állam részéről való átvállalása folytán amugy sincs tovább joga. És másodszor azért, mert ugyis csak az egyházi összes szükségletek fedezése után fenmaradó

rész vonatnék a közalapba. És amennyiben valamely szükséglet fedezet nélkül maradna, e végből mindig igénybe vehető az állami dotatio.

Jól tudjuk, hogy a katholikus egyháznagyok és más felekezetek főtisztviselőinek javadalmazása között mily óriási különbség van. Hát e vagyoni rendezéssel ezen az absurd állapoton is segítve lenne, s az egyenlőség elve előtt is nyilna egy kis ut.

Az adózás csak végső esetben vétetvén igénybe, az állampolgárokra nehezülő ilyen teher a secularisatio folytán összehasonlithatlanul kisebbre zsugorodik össze, mint az a legmérsékeltebb egyházi adózással elérhető lenne. És ez a mód megszüntetné azt a sok hátrányt, ami az egyházi adók kivetésével és beszolgáltatásával jár, s legfőképen megszüntetné azt a helyzetet, amelyben — jóltudjuk, — papjaink és tanitóink hiveinkkel szemben eddig valának, s amelyből rájuk annyi kellemetlenség, megalázás és gyakran anyagi kár származott. Az egyháztagok pedig, ha adózásukra ugyan szükség lenne, ezt a kis adóemelkedést alig éreznék meg. És ami elég gyakran előfordult, az adófizetések idején többé nem szidnák a papot, tanitót, hanem legföllebb az államot, annak pedig ez nem árt.

És a pap, tanitó helyzete és a hivekhez való viszonya, az anyagi függés kiküszöbölésével, igy lehetne igazán ideális lelki, erkölcsi viszony.

Az adózás eltörlésével önmaguktól szünnének meg az egyházunk tagjaira jogtalanul kirótt párbér s más vagyoni terhek. amelyek ellen minden eddigi küzdelmünk hasztalan volt. Rendezni lehetne a kegyuri viszonyból származó visszás állapotokat, megszüntetni az „Emlékirat"-ban is ismertetett (I. rész VI. fej.) számos jogsérelmünket. Egyszóval: mindazokat a hátrányokat és sérelmeket, amelyek akár idegen feleke-

zetek önjogu, s az államhatalom által sem ellensulyozott visszaélései következtében egyházunk tagjait érték.

*3. A segélyezés módja.*

A 48 : XX, t. végrehajtásának egyik nagy akadályát protestáns részről abban az eddigi rendszerben látjuk, amely minden állami segély nyujtása alkalmával előállott a „do ut des" elvével: az anyagi segély fejében elvett függetlenségünkből. Ez az oka és alapja az egyházi autonomiánkat féltő egyháztagok részéről minden ujabb állami segélyezéssel szemben megnyilvánuló ellenszenvnek, idegenkedésnek. S valóban az eddigi rendszer mellett ez nem is lehetett másként.

De kérdjük: kényszerit-e bennünket autonomiánk, függetlenségünk feladására, eladására a 48: XX. t.-c. végrehajtása? Lehetetlen-e ama nemes idealizmustól áthátott kor egyik legszebb törvényének rendelkezését megvalósitani, anélkül, hogy alkotmányunkkal egyenként becses egyházi függetlenségünknek el kelljen vesznie?

Nem!

A 48: XX. t.-c. §-nak legteljesebb végrehajtását követeljük. A fedezeti vagyont megjelöltük. A *mód* nem lehet más, mint amely autonomiánkat teljes épségben hagyja.

E tekintetben pedig eszmével nem állunk elő, mert az amelyet egyedül üdvösnek és elfogadhatónak tartunk, kifejezésre jutott a f. évi zsinat ápril, 3-iki ülésén, részint az államkormányhoz intézett „válasz"-ban, részint többeknek a zsinat által helyeselt, magáévá tett beszédeiben. A zsinati ülésen felolvasott „válasz" a vagyoni segélyezés mikéntjének problemáját nem oldja meg, minden izéből kiérzik, hogy a régi subventiók rendszerének hatása alatt áll, attól eltérni nem tud, s a már kifejtett okok-

ból, a törvény *teljes* végrehajtásától iszonyodik. De statuál egy igen fontos elvet, azt, hogy a végrehajtás *törvényben* történjék és pedig az „emlékiratban felsorolt összes szükségleteinkről való gondoskodás *ugyanazon törvényben* biztosittassék.“

A „válasznak“ ezt az elvét. mint egyetlen elfogadható módot, tökéletesen magukévá teszszük. Az, amiben jogainkat minden irányban biztositva láthatjuk, csak egy feltétlen érvényü törvény lehet. Semmi kormányjóakarat, semmi budget-tétel, semmi fokozatos subventionálás nem biztosit bennünket és nem elégiti ki jogos igényeinket. Egyetlen garantia: a törvény.

Más kérdés. hogy az alkotandó törvény rendeletei egyszerre- vagy csak részletekben, fokozatosan valósithatók meg. Ha egy méltányos és jogainkat, egyházi alkotmányunkat kielégitő tételes törvényre tekinthetünk, abban biztositott jogaink beváltására tudunk várni, amig az technikai vagy pénzügyi okokból állami érdek szempontjából szükséges lesz. A magyar protestantizmus erényei között a türelemé mindig tündöklő vala.

De akarjuk, követeljük a — törvényt.

A mód pedig, amely szerint a törvényhozástól az egyházi terhek államivá tételét várjuk és kivánjuk, nem lehet más, mint amelyet az emlitett zsinati ülésen dr, Nagy Dezsü megjelölt: adassék át a felekezeteknek egy törzsvagyon, a miből a törvényhozás által elismert és megállapitott szükségleteiket fedezhetik. Minthogy pedig ezt az állam tőkék átadásával nem teheti, ezzel ugyanegy, ha az állam a felekezetek egyetemével *adóssági viszonyba* lép, azaz: az egyes felekezetek részére lekötött tőke adósság kamatait fizeti.

Ez az államnak oly lekötöttsége, obligatioja amely egyoldaluan meg nem változtatható. Az

állam részére e kamatteher viseléséte szolgálandó vagyoni állagot cikkünk föntebbi „Anyagi fedezet“ c. fejezetében jelöljük meg.

Ily megoldás mellett az állam a felekezeteknek egyszerüen adósa. Az egyházak fölött megillető jogai külön törvényekben lévén biztositva, a vagyoni obligatió semmi további befolyást, hatalmi tulkapást nem enged. Megvalósul a 48: XX. t.-c. szelleme, és sértetlenül marad autonomiánk.

Ez a megoldás eldöntené az oktatásügy kérdését is, amely fölött állam és egyház között állandó harc foly. A felekezeteknek nem kellene többé tartaniok az állami beavatkozástól, nem kellene iskoláikat az államnak átadniok, hiszen az állam jogfosztás nélkül tartaná fenn azokat, s iskolákat csak ott állitana, ahol ez állami, nemzeti érdekből szükséges, s ahol a társadalom vagy felekezet mulasztását kellene pótolnia.

A hozandó törvény kiterjedne az állam és az egyházak összes viszonyainak szabályozására Tehát ugy a lelkészi és tanitói fizetések mint az iskolák vagyoni ügyei ugyanebben a törvényben az összes felekezetekre nézve egységesen és egyenlö elvek alapján intéztetnének el. Megoldatnék a lelkészi, tanári és tanitói *nyugdij* kérdése is: protestáns papságunk és tanitóink régi csak a távol jövőben remélt álmai valósulnának meg.

Részletekbe nem bocsátkozunk. Csak két elvet nyilvánitunk még e helyen:

Az állami segély nem az egyes egyházközségeknek, hanem az illető felekezet egyetemét képviselő legfőbb hatóságnak adatnék at, amí az egyház függetlenségét szintén szilárdítaná és megóvná.

A felekezetek egyházi tisztviselőinek és oktatóinak dijazása, ugy a hasonló intézmények javadalmazása az egyenlőségi elvek alapján és

a valódi szükségek arányához mérten szabályoztatnék és állapittatnék meg, ami a leggyakrabban felhangzó panaszokat, zugolódásukát szüntetné meg.

És akár bevonassék e kérdés megoldásába a katholikus egyházi javadalmak államositása, akár pusztán közállami jövedelmi források vétetnek igénybe, a megoldásnak csak ezt a módját helyeselhetjük.

Ezt biztositja számunkra egyházi függetlenségünk épségét, szilárdságát, politikai állami életünket, alkotmányunkat érhető minden válság ellen. Kormányok kegye, jóakaratu uszó hajó, amire várat nem épithetünk. Kőszikla: a törvény.

És kivánságunk még csak egy : azok, akik nevüknél, tnkintélyüknél, befolyásuknál fogva sok árvaságot szenvedett egyházunk e jogos követelésének valóra váltásáért ugyis, mint az egyházi közszellem ébrentartói és irányitói, ugyis, mint a közélet számottevő tényezői, valamit tehetnek, öleljék keblükre egyházunk e jogos és igazságos ügyét, és megemlékezve arról, hogy emelkedésüknek, nagyságuknak egyik oszlopa ez az egyház volt, legyenek segitségére, legyenek munkások rég megérdemelt jogai kivivásában.

És akkor megvalósuland magyar protestans el künk vágya: *szabad egyház a szabad államban.*

---